

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Facultatea de Istorie și Filologie
„1 Decembrie 1918” University from Alba Iulia, Faculty of History and Philology

Ecouri pauline despre limbă în cărțile vechi românești

Paulinian echos about language in old Romanian books

The study realizes an analysis of the effects on Romanian grounds of a rather unfrequented passage from Saint Paul's First Epistle to the Corinthians (see the *Ist Epistle to the Corinthians*, 14:19). The Apostle's words offer solid grounds to the necessity of the Bible's translation in the vernacular languages; the author attempts a thorough reading of the translations of the specified passage in the old Romanian books from the 16th and the 17th centuries and its comments and interpretations within the historical context.

Keywords: old Romanian books, Reform, Saint Paul, Ist Epistle to the Corinthians, The translation of the Bible in the vernacular languages

Institution's address: str. Nicolae Iorga, nr. 11-12, Alba Iulia, România,
tel.: +40-258-81.14.12, fax:+40-258-80.62.60, e-mail: secretariat_istorie@uab.ro

Personal e-mail: eva_marza@yahoo.com

Cercetările întreprinse în ultima perioadă ne-au demonstrat încă o dată că domeniul pe care îl reprezintă cartea românească veche mai cuprinde teme care merită atenția specialistului. Dovada se află în câteva prefețe ale cărților românești vechi aparținătoare secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Deocamdată, aceasta este perioada pe care am avut-o în vedere. Deoarece secolul al XVIII-lea nu mai prezintă aceleași necesități și preocupări ale editorilor ca în secolele precedente, anume de a traduce și publica cărți în limba română, o astfel de cercetare nu-și mai are obiectul. Cartea în limba română și-a găsit locul convenit în civilizația și cultura românească, îndepărtând stigmatul unei limbi neînțelese în biserică și școală, limba slavonă.

Tema, care ne-a tentat în câmpul cercetării încă din momentul în care am aflat că anul cuprins între 28 iunie 2008 - 29 iunie 2009 a fost declarat “Anul Paulin”, adică anul Sf. Apostol Pavel¹, numit și Apostolul Neamurilor, are legătură nemijlocită cu istoria cărții românești vechi. Apostolul Pavel a fost o prezență permanentă în prefețele și predosloviile cărților tipărite în spațiul românesc. Ne referim, în acest context, numai la cele care au fost tipărite în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Din punct de vedere al arealului despre care se poate purta această discuție, avem în vedere în primul rând Transilvania.

Se știe din istoria culturii românești că, începând cu anul 1507/1508, prin ieromonahul Macarie, primul tipograf din spațiul românesc, și până la anul 1544, când la Sibiu tipărește Filip Moldoveanu prima carte în limba română, toată producția tipografilor în acest spațiu geografic s-a desfășurat sub semnul culturii slavone, de fapt slavo-române.

Problema devenită stringentă de a traduce cărți în limba română poate avea bază în Reforma Bisericii occidentale, al cărei ecou s-a resimțit și pe teritoriul Transilvaniei, în primul rând, în centrele săsești, Sibiu și Brașovul, care au avut legături comerciale cu Europa Centrală, cu Germania. De aceea, credem că primele cărți tipărite în limba română au apărut în mod firesc în centrele tipografice de la Sibiu și Brașov, în secolul al XVI-lea, existând aici, de fapt, primele premise ale tiparului cu litere latine. Ne gândim, în acest context, la *Catebismul românesc* tipărit de Filip Moldoveanu în anul 1544, despre care nu avem foarte multe informații; doar surse secundare păstrate de la Timotei Cipariu, respectiv câteva informații despre existența acestei cărți; de asemenea, prezența ei este atestată de documente care fac parte din arhiva orașului Sibiu². *Tetraevanghelul* slavo-român³, apărut între anii 1551-1553, tipărit la Sibiu de același Filip Moldoveanu, păstrat până la noi, a devenit astfel prima carte în limba română. Nu ne-am propus câtuși de puțin să reluăm firul istoriei cărții românești, cunoscute din publicații independente și studii ale exegeților genului.

De ce am pornit pe această cale cercetarea noastră? În repetate rânduri, autorii predosloviilor din secolele XVI-XVII fac apel la citate din Sfânta Scriptură⁴. În ce privește ideea de traducere a cărților în limbă înțeleasă de români, citatul din *Noul Testament*, epistola către 1 Corinteni 14:19 sună în felul următor: „Dar în Biserică, voiesc mai bine să spun cinci cuvinte înțelese, ca să învăț și pe alții, decât să spun zece mii de cuvinte în altă limbă”⁴⁵; a devenit din anul 1559, prin apariția *Întrebării creștinești*, justificarea traducerii introduse, începând cu Diaconul Coresi și preluată apoi de alți erudiți⁶. Este prima sa carte tradusă în limba română și păstrată, chiar dacă fragmentar, în bibliotecile din România. În anul 1561 urmează *Evanghelia* românească, tipărită de Coresi la Brașov. Din prefața cărții, în care este clară comanda din partea lui Johannes Benkner, judele Brașovului, mesajul este îndreptat spre preoții români. Citatul din Coresi, atât în anul 1559, cât și în 1561, anul avut în vedere, prezintă o formă diferită față de cel modern, datorită arhaismului textului secolului al XVI-lea: „am sris aceste sfente cărți de învățătură să fie popilor românești să înțeleagă să învețe rumăni cine-s creștini, cum grăește și sfântul Pavel apostol către Corinteni 14 capete: în sfînta beserecă mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decît 10 mie de cuvinte neînțelese în limba striină”⁴⁷. Gestul din anul 1561, datorat lui Coresi, de a da românilor la comanda lui Johannes Benkner cartea tradusă în limba română nu trebuie înțeles în sensul că tipograful nu s-ar mai întoarce niciodată la folosirea limbii slavone în cărțile ce urma să le tipărească în anii viitori. Mai mult, în anul următor, 1562, la aceeași comandă venită din partea lui Johannes Benkner, Coresi împreună cu Tudor vor tipări un *Evangheliar* slavonesc, și încă nu este ultimul exemplu de acest gen⁸. *Apostolul* românesc, datorat aceluiași tipograf, se pare, nu și-a păstrat predoslovia, nu putem, deci, comenta existența cuvintelor apostolului Pavel⁹. Următoarele exemple de folosire a citatului din 1 Corinteni, capitolul 14:19 apar doar la câțiva ani mai târziu în *Psaltirea* românească, 1570; autorul epilogului este tot diaconul Coresi: „Cu mila lu Dumnezeu eu deacon Coresi, dacă văzui că mai toate limbile au cuvîntul lu Dumnezeu în limba lor, numai noi rumîni n-avem, și Hs. zise Matei 109, cine cetește să înțeleagă și Pavel apostol încă scrie la Corint 155 [!] că întru beserecă mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesul meu să grăiesc ca și aლაი să-nvătă decît untunec de

cuvinte neînțelese într-alte limbi”⁴⁰.

Cum se justifică tipărirea altor cărți bisericești în limba slavonă în anii următori, tipograful fiind același Coresi? Dacă urmărim textele prefețelor, aflăm că aceste cărți s-au tipărit din cauza lipsei lor din bisericile românești, eventual din unele biblioteci, la comanda domnilor Țării Românești: „Din porunca domnului Io Alexandru voievod, eu păcătoșul deacon Coresi am tipărit această carte cu opt ucenici”⁴¹ sau „Din pricina această și eu robul lui Dumnezeu Io Alexandru voievodul întregii țări Ungrovlahiei și iubitul meu fiu Io Mihnea voievod, am văzut și am înțeles Domnia mea sărăcia și împuținarea sfintelor cărți în țara domniei mele și iubitor de muncă, am dorit să se scrie aceste cărți folositoare de suflet numite Triod, ca să fie în dar și în cinste sfintelor biserici. Din porunca domnului [...] eu păcătoșul deacon Coresi am scris aceste cărți cu 5 ucenici”⁴². În schimb, *Psaltirea* slavo-română din anul

Filă din Noul Testament de la Bălgard (1648)

sursa: <http://www.bjbc.ro/bibliofile-1/plonearticlemultipage.2006-03-07.4018130732/noul-testament-balgrad-alba-iulia-1648/>

1577¹³ reproduce citatul urmărit mai sus din *Psaltirea* românească, anul 1570. Rândul cărților slavonești de la Brașov a continuat până la dispariția tipografiei conduse de diaconul Coresi ori de fiul său, Șerban.

Chiar dacă în secolul al XVII-lea la Alba Iulia, capitala Principatului Transilvaniei, sub guvernarea principilor calvini, s-au tipărit numeroase cărți în limba română, în spirit calvin, în anul 1579, “din porunca” lui Christofor Báthory și sub oblăduirea mitropolitului Bălgradului, Ghenadie, s-a dat la lumină un *Evangheliar* slavonesc, tipărit de reprezentatul școlii coresiene, diacul Lorinț¹⁴.

Secolul al XVII-lea a debutat la Alba Iulia cu tipărirea *Evangheliei cu învățătură*, 1641¹⁵, tradusă în limba română, dar fără să se apeleze la citatul din Corinteni al apostolului Pavel. Și în alte cărți românești, apărute în prima parte a secolului al XVII-lea, se face apel la necesitatea traducerii textelor sfinte în limba română, cum ar fi spre exemplu *Noul Testament* de la Bălgrad, 1648, spunând în *Predosloviea către măriia sa craiul Ardealului*: „Că, văzînd și înțelegînd Măriia ta că noi rumâni carii sîntem în țara Măriei tale nu avem neci Testamentul cel nou, neci cel vechiu deplin întru limba noastră, Măriia ta te-ai milostivit ca un crai milostiv și mi-ai poruncit să caut în popii miei preuți cărțulari și oameni înțelepți, carii să știe izvodi Testamentul cel nou”¹⁶, dar în acest caz nu se apelează direct la citatul apostolului Pavel din 1 Corinteni.

În sfârșit, în *Psaltirea*, Bălgrad, 1651,¹⁷ Sf. Apostol Pavel către 1 Corinteni 14:19 este citat cel mai pe larg de până acum, în *Predosloviea către Măriia sa, craiul Ardealului* (Gheorghe Rákoczy al II-lea). Esența teologică a capitolului 14 este cu mult mai complexă decât cea întâlnită până acum. Pentru exemplificarea și explicitarea aduse de autorii *Predosloviei* vom cita din text, încercând să identificăm versetele cu cele din predosloviile coresiene mai sus citate. Aproape întreaga *Predoslovie* la *Psaltire* se bazează pe explicarea inutilității folosirii limbilor străine la rugăciune particulară sau în biserică. Dar, consultând câteva lucrări de specialitate, am înțeles că, de fapt, nu este vorba aici numai de limbi străine în sensul laic al cuvântului, ci apostolul Pavel se referă la fenomenul numit *Glossolia*, care este limbaj personal neinteligibil, alcătuit din silabe și cuvinte fără sens¹⁸. Glosolia este cuvânt grecesc și înseamnă „a vorbi în limbi”, segment dezvoltat în capitolul 14 din 1 Corinteni¹⁹. Sf. apostol Pavel a prevăzut pericolul prezentat de acest fenomen printre corinteni, de aceea textul capitolului din Corinteni se referă la încercarea de a arăta posibilul pericol²⁰. Apostol Pavel nu se dezice în cele cuprinse în capitolul 14 de fenomenul glosolaliei, dar își exprimă dezacordul cu utilizarea ei.

Astfel, în *Predosloviea* către principe citim: „Pavel apostol, 1 Corinteni, 14, cu multe lucruri frumoase arată și aduce înainte că nu-i nici un folos a grăi în limbă streină în săbor (besearică). Întăiu, zice așa: Că

cine grăiaște în limbă streină, nu grăiaște oamenilor, ce lui Dumnezeu, nu spre înțelesul oamenilor și spre înțelegerea lor; unde nime nu le înțelege și nime nu să înțărămadză den cuvintele lui”²¹. În continuare: „A doua oară zice că cine grăiaște în limbi streine numai pre sine să înțărămadză, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l înțelege; iară noao ni se cade toate să le facem spre înțărămarea adunării” [versetul 4]. „A 5: cine învață au să roagă lui Dumnezeu în limbă streină întru adunare (în besearică), opreaște ascultătorii ca să nu poată zice «Amin» pre rugăciunea lui, cumu-i obicina, că pre ce nu înțelege, nu poate zice «Amin» ca să întărească cu aceeaia și să pecetluască rugăciunea lui [...] și încă zice așa: că mai voiaște într-adunare să grăiască 5 cuvinte cu înțeles, ca să învețe și alții, decît zece mii de cuvinte în limbi streine”²², 1 Corinteni 14, stih 19²².

În urma deconstrucției capitolului 14 din 1 Corinteni ne punem întrebarea: În ce măsură textul biblic corespunde cu acele situații, în care editorii sau traducătorii români – autori ai prefetelor și epilogurilor s-au gândit, citând din acest capitol al lui Pavel apostol, versetul 19, la adevăratul sens teologic sau s-au impus în această situație mai ales interese editoriale, quasi teologice? Textul versetului l-au metamorfozat și i-au dat un sens convenabil în scopul justificării traducerii în limba română a cărților de cult. Este de meditat asupra faptului că, în lucrările consultate (avute la dispoziție în limba engleză, slovacă și maghiară), extrem de puțin se face referire la capitolul discutat aici. Mai mult, în rândul capitolelor comentate sau explicate din scrisorile către 1 Corinteni, capitolul 14 lipsește aproape cu desăvârșire. Acest fapt ne îndeamnă să ne punem întrebarea, retorică deocamdată: în situația altor popoare pentru care, în locul limbii slave, la momentul apariției Reformei limba folosită în biserică era limba latină (mai ales), de ce nu s-a folosit pentru susținerea actului liturgic în limba națională capitolul 14, versetul 19? Ar mai trebui elucidat în ce măsură citatul din Sf. Apostol Pavel către 1 Corinteni 14:19, folosit la Brașov și la Alba Iulia, are sau nu are legătură cu premisele Reformei luterane sau calvine în contextul editării cărților în limba română.

Note:

1. Anul Paulin a fost declarat de Papa Benedikt al-XVI lea cu ocazia aniversării a 2000 de ani de la nașterea sf. apostol Pavel.
2. Din bogata bibliografie legată de acest subiect cităm: Hervay Ferenc, *L'imprimerie du maître Philippe de Nagyszében et les premiers livres en langue roumaine*, în *Magyar Könyvszemle*, 1965, nr. 2, p. 119-127; Arnold Huttmann, Pavel Binder, *Contribuții la biografia lui Filip Moldoveanu, primul tipograf român. Evoluția vieții culturale românești la Sibiu în epoca umanista*, în *Limba și literatura*, 16, 1968, p. 145-174; Sigismund Jakó, *Pe urmele catehismului românesc din anul 1544*, în *Revista bibliotecilor*, XXIII, 1970, nr. 11-12, p. 717-719;

Eva Mârza, *Un fragment din Evangheliarul slavo-român de la Sibiu (1551-1553)*, în *Limba română*, XXVII, 1978, nr. 2.

3. Ediție critică: *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551-1553*, ed. Emil Petrovici, Ludovic Demény, București, 1971.

4. Ne referim doar la acele texte datorate apostolului Pavel, care au fost preluate de editorii cărților românești drept justificare pentru traducerea cărților în limba română. Deoarece în secolele cercetate toate cărțile sunt din domeniul teologic, alte citări din apostolul Pavel dinăuntru textelor propriu zise nu le-am proiectat pentru această contribuție.

5. Am citat din ediția *Bibliei* de pe <http://www.ebible.ro/biblia/romana/cornilescu/corinteni-1/14/>. (31.10.2009).

6. BRV, IV, nr. 4, p. 6-7.

7. BRV, I, nr. 10, p. 43-46. În același context găsim o justificare a actului traducerii în limba română a cărților de cult prin apel la Sfânta Scriptură deoarece Patriarhia de la Constantinopol, fiind foarte atentă la păstrarea purității textului, inovația tipăririi în limba română era prezentată ca fiind necesară credincioșilor necunosători ai limbii slave pentru înțelegerea slujbei în biserică. Vezi: Virgil Căndea, *Rațiunea dominantă*, București, 1979, p. 321, apud Florica Dimitrescu, *Importanța lingvistică a Noului Testament de la Bălgrad*, în *Noul Testament tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan*, Alba Iulia, 1998, p.70.

8. BRV, I, nr. 11, p. 46-49;

http://digitool.dc.bmms.ro:1801/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=174516.xml&dvs=1257065068598~32&ocale=en_US&search_terms=Opera%20tipografic%03%20rom%0E2neasc%03%201508-1830&adjacency=%20&DELIVERY_RULE_ID=4&usePid1=true&usePid2=true (1. 11. 2009).

9. BRV, I, nr. 12, p. 49-50.

10. BRV, I, nr. 16, p. 54-56.

11. Am citat din *Octoiubul* slavonesc, 1574; BRV, I, nr. 17, p. 56-60.

12. BRV, I, nr. 21, p. 68-69.

13. BRV, I, nr. 19 p. 63-65.

14. BRV, I, nr. 24, p. 75-79. Polemica legată de influența luterană sau calvină asupra tipăririi în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a unor cărți influențate de Reformă, o vom lăsa deoparte din discuția prezentă, chiar dacă nu am putut să nu consultăm din bibliografia aferentă acestei problematice, cum ar fi spre exemplu: Ana Dumitran, *Religie ortodoxă – Religie reformată. Ipostaze ale identității profesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*. Cu o prefață de Paul Cernovodeanu, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae – Cristian Matos, 2004, passim; Ioan Mitrofan, *Influența calvină și unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei, în interpretarea lui Zenovie Păclisanu – repere teologice pre și post eventum*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2005, 9/II, p. 125-134; Iacob Mârza, *Rostul traducerii și tipăririi "Psaltirii de la Bălgrad" în contextul secolului al XVII-lea. Importanța acestui act religios cultural și politic. Circulația cărții*, în *Revista istorică*, III, 1992, nr. 5-6, p. 511-527.

15. BRV, I, nr. 40, p. 115-118.

16. BRV, I, nr. 54, p. 165-170.

17. BRV, I, nr. 60, p. 184-190.

18. DEX, 1998.

19. *New Bible Commentary*. Third Edition, Leicester, Inter-

Varsity Press, 1970, p. 1069-1070; Wiliam MacDonald, *Ujszövetségi kommentár*. 2. kötet 1 Korintus – Jelenések, Budapest, Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, 2001, p. 76-84; *Jubileumi kommentár*, vol. III, ed. Magyarországi Református Egyház, Budapest 1995, p. 273-274. (Studiu realizat de Bolyki János). http://sk.wikibooks.org/wiki/Dogmatika:_Charizmy_a_dary (31 octombrie 2009).

20. În versetul 18, apostolul Pavel spune: "eu vorbesc în limbi mai mult decât voi toți", iar în versetul 19: "În adunare însă prefer să spun cinci cuvinte pe înțeles ca să-i învăț pe alții".

21. *Psaltirea de la Alba Iulia 1651*, tipărită acum 350 de ani sub păstorirea lui Simion Ștefan, Mitropolitul Ardealului [...] cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Andrei Arhiepiscop al Alba Iuliei, Alba Iulia, Reîntregirea, 2001, p. 71, versetul 2.

22. *Ibidem*, p. 73.

Bibliography

***, *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551-1553 / Slavic-Romanian Evangel from Sibiu 1551-1553*, critical edition by Emil Petrovici, Ludovic Demény, București, 1971.

Ana Dumitran, *Religie ortodoxă – Religie reformată. Ipostaze ale identității profesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII / Orthodox Religion - Reformed Religion. Hypostases of the Confessional Identity of the Romanians in Transylvania during the 16th ad 17th Centuries*. Pref. by Paul Cernovodeanu, Editura Nereamia Napocae – Cristian Matos, Cluj-Napoca, 2004

Hervay Ferenc, *L'imprimerie du maître Philippe de Nagyszében et les premiers livres en langue roumaine*, în *Magyar Könyvszemle*, 1965, nr. 2

Arnold Huttmann, Pavel Binder, *Contribuții la biografia lui Filip Moldoveanul, primul tipograf român. Evoluția vieții culturale românești la Sibiu în epoca umanistă / Contributions regarding the biography of Filip the Moldavian, the first Romanian pressman. The evolution of Romanian cultural life in Sibiu in the humanistic era*, în *Limba și literatură*, 16, 1968

Sigismund Jakó, *Pe urmele catehismului românesc din anul 1544 / Regarding Romanian Catechism from 1544*, în *Revista bibliotecilor*, XXIII, 1970, nr. 11-12

Eva Mârza, *Un fragment din Evangheliarul slavo-român de la Sibiu (1551-1553) / A fragment from the Slavic-Romanian Evangel from Sibiu (1551-1553)*, în *Limba română*, XXVII, 1978, nr. 2-3

Iacob Mârza, *Rostul traducerii și tipăririi "Psaltirii de la Bălgrad" în contextul secolului al XVII-lea. Importanța acestui act religios, cultural și politic. Circulația cărții / The meaning of the translation and printing of the Evangel from Alba Iulia within the context of the 17th century. The importance of this religious, cultural, and political act. Circulation of the book*, în *Revista istorică*, III, 1992, nr. 5-6

Ioan Mitrofan, *Influența calvină și unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei, în interpretarea lui Zenovie Păclisanu – repere teologice pre și post eventum / The Calvin influence and the union of the Transylvanian Romanians with the Church of Rome, in the interpretation of Zenovie Păclisanu - pre- and post- eventum theological landmarks*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2005, 9/II.